

промислового виробництва вживали 28,8 % хлопців та 35,9 % дівчат, що підтверджує існування гендерних розбіжностей у показниках споживання цього продукту. В Україні підлітки, що купували АН (за останні 30 днів перед опитуванням) надавали перевагу САН у 38 %, що на 137 % перевищує усереднений показник споживання цього продукту серед 36 Європейських країн. При цьому, серед інших напоїв 42 % дівчат обирали саме САН.

Висновки. В Україні, незважаючи на заборону вживання, підлітки, особливо дівчата, залишаються значною за обсягом споживчою групою САН. Дана вікова категорія, що являє собою репродуктивний, соціальний та інтелектуальний потенціал суспільства, залишається незахищеною від впливу агресивного маркетингу в умовах інтенсивного розвитку споживчого ринку АН. Ринок САН, може бути прикладом як вдалого маркетингу, так і пов'язаного з цим пропорційно зростаючого ризику для здоров'я популяції у цілому. Особливу увагу звертає на себе те, що в випадку САН ми стикаємося з ситуацією, коли фактично відбувається комплексний негативний вплив ЕС та маркетингових заходів на вищу нервову діяльність людини, особливо підлітків, що призводить до зниження суб'єктивної оцінки ризику, унеможливорює відповідальне керування ним, провокує соціально небезпечну (фактично – кримінальну) поведінку у вигляді нехтування заборонами вживання та зловживання алкоголем, що вимагає подальших досліджень та запровадження науково обґрунтованих засобів обмеження впливу маркетингових інструментів на емоційну сферу людини.

1.15 Податкова медіація як інструмент посилення фінансової безпеки держави

Актуальність. Сучасні деструктивні геополітичні зміни гостро ставлять питання забезпечення фінансової безпеки України, а втрата бюджетних надходжень є не лише небажаним, але і недопустимим явищем, що послаблює здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім впливам. Перед нашим суспільством постали нові виклики, що і зумовило необхідність швидкої перебудови вітчизняного законодавства. Оскільки основним джерелом поповнення казни є податкові надходження, то податкова заборгованість, за умов її неефективного адміністрування, перетворюється із чинника фінансової безпеки на ризик та загрозу. Слабкими місцями податкової складової фінансової безпеки ми вважаємо податковий борг, який щороку зберігається та наростає,

значні обсяги ухилення від оподаткування, продукування кризових явищ на підприємствах-податкових боржниках, їх банкрутство. Як результат – фінансова система втрачає суттєву частку ресурсів через тотальне списання податкової заборгованості. Відтак гостро постає необхідність пошуку нових, більш ефективних методів погашення податкової заборгованості в інтересах підвищення рівня фінансової безпеки держави.

Незважаючи на високий ступінь опрацювання проблем фінансової безпеки та податкового боргу окремо, зазначимо, що роль податкового боргу в забезпеченні фінансової безпеки держави залишається невстановленою.

Питанням мінімізації заборгованостей та організації діяльності колекторських компаній приділяється значна увага у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі, зокрема такими науковцями як: Ф. Бутинцем, Л. Бондаренко, С. Дробязко, Я. Зинзюком, І. Кравченко, Т. Філіпенко, І. Ямборко. Правові аспекти медіації досліджувалися Балухом В., Гайдуком А., Клименком О., Служавим Є. Проте можливість використання колекторських компаній як медіатора з метою погашення податкової заборгованості в контексті забезпечення фінансової безпеки досліджується нами вперше.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні впровадження в Україні інституту податкової медіації, зокрема використання колекторської діяльності як інструмента мінімізації податкового боргу задля посилення фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових індикаторів фінансової безпеки є достатність податкових надходжень, що одночасно є способом забезпечення фінансової стійкості та фактором ризику для держави. Таким чином, виникає проблема попередження виникнення та наростання податкового боргу, а також підвищення ефективності заходів мобілізації сум накопиченого боргу до бюджетів.

Учасники податкових відносин взаємодіють на стику своїх позицій: держава переслідує мету максимізувати наповнення бюджету, платник податків прагне зберегти власні ресурси. Розбалансування інтересів сторін в правовій площині набуває ознак податкових спорів, що призводять не лише до неповної та несвочасної сплати податкових зобов'язань, а й стають на заваді легальній процедурі стягнення податкового боргу.

Роль податкової заборгованості в ієрархії проблем фінансової безпеки неухильно зростає, що доводять тенденції даного загрозливого явища. Як видно із рисунку 1.11, податковий борг неухильно зростає.

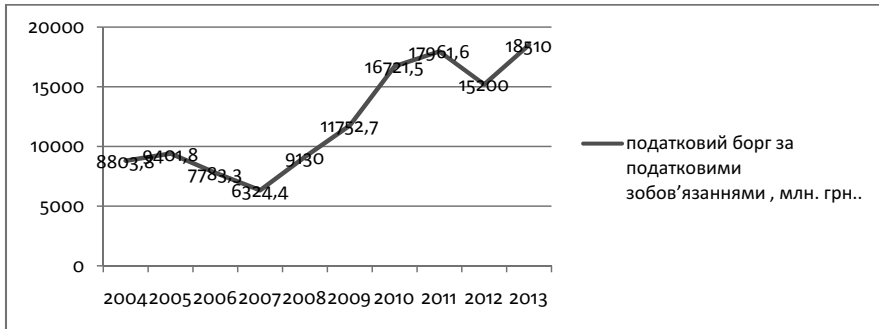

Рис. 1.11 Динаміка податкового боргу за податковими зобов'язаннями в Україні за 2004-2013 рр.¹⁹⁴

За оцінкою Рахункової палати, на кожну гривню сплаченого до бюджету грошовими коштами податкового боргу в 2012 році відбувся приріст новоутвореного податкового боргу в розмірі 1,21 грн, а в I кварталі 2013 року – 3,12 гривні.

Інструменти, що наразі використовуються у фінансовій практиці, засвідчили свою неефективність. Після набрання чинності Податковим кодексом було списано понад 30,5 млрд грн податкового боргу та розстрочених грошових зобов'язань¹⁹⁵. Як видно із рисунку 1.12, у жодному із періодів не досягнуто повного стягнення податкової заборгованості, хоч і відмічаємо зростання обсягів мобілізації, що розцінюємо позитивно. Скорочення податкового боргу на даний час досягається шляхом списання його як безнадійного, що означає безповоротну втрату фінансових ресурсів для держави.

Більшість списань припадає на діючі підприємства паливно-енергетичного комплексу. Решта списаного боргу розподіляється між боргом платників податків, стосовно якого минув строк

¹⁹⁴ Висновки щодо Виконання державного бюджету України за 2010-2012 рр. // Офіційний сайт Рахункової палати України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16739020>.

¹⁹⁵ Заходи зі зменшення податкової заборгованості мають бути ефективнішими. Офіційний сайт Рахункової палати України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16743718>

позовної давності, боргом, що виник через обставини непереборної сили; податковим боргом платників, державна реєстрація яких припинена та податковою заборгованістю фізичних осіб.

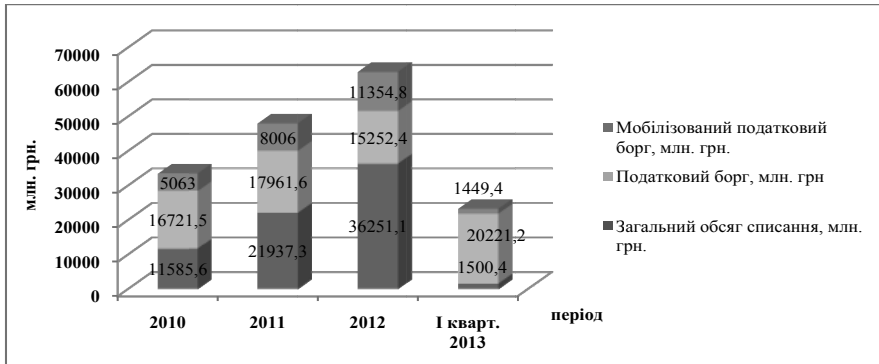

Рис. 1.12. Співставлення обсягів податкового боргу, мобілізованих сум податкової заборгованості та списання за 2010 – I кварталі 2013 рр. в Україні¹⁹⁶

Заборгованість підприємств-банкрутів списується щороку приблизно на 40 % (рис. 1.13). Це означає, що борг банкрутів у значному обсязі перебуває у стані, коли до нього не вживаються заходи по мобілізації, але і не застосовується процедура списання в умовах затягування судового розгляду таких справ. Те, що в аналізованих періодах вдавалося акумулювати лише дещо більше половини від сум заборгованості, а решта боргу визнавалася як безнадійна є фактором ослаблення фінансової безпеки.

Таким чином, існує потреба в пошуку ефективних та швидких інструментів вирішення податкових спорів. Якщо сторони податкового конфлікту прагнуть консенсусу, то він може бути досягнутий за допомогою альтернативних процедур, до переліку яких у світовій практиці належить медіація.

¹⁹⁶ Висновки щодо Виконання державного бюджету України за 2010-2012 рр. // Офіційний сайт Рахункової палати України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16739020>.

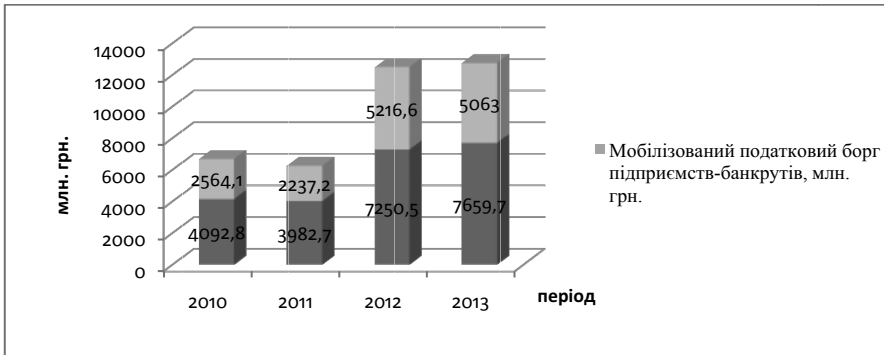

Рис. 1.13. Частка мобілізованого боргу, погашена внаслідок задоволення вимог податкових органів до підприємств – банкрутів у 2010 – 2013 рр.

Медіація – це спосіб вирішення спору за допомогою нейтрального посередника (медіатора).

Роль і значення цієї особи науковці визначають за допомогою таких трьох позицій:

1) забезпечення зв'язку між сторонами спору для того, щоб вони могли зрозуміти перспективи розв'язання конфлікту та з'ясувати фактичні основні потреби й інтереси один одного;

2) раціоналізація переговорного процесу між сторонами; спонукати їх до напрацювання щодо переговорів принципового підходу і знаходження рішень, котрі належним чином відповідають їх головним інтересам;

3) в окремих випадках і на прохання сторін, висунення істотних пропозицій, щоб підштовхнути сторони до досягнення згоди¹⁹⁷.

Суттєво, що медіація застосовується, коли відносини між податковим органом і платником податків ускладнені, виникає непорозуміння, яке може призвести до ескалації конфлікту ще далі.

На сьогодні законодавчо термін «медіація» не визначений. Натомість, на рівні підзаконних нормативно-правових актів встановлено, що медіацією є діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу та

¹⁹⁷ Балух В. С. До питання можливості впровадження в Україні медіації при вирішенні податкових спорів / Балух В. С. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/pc/Downloads/Ptdu_2013_3_8 %20(1).pdf

врегулювання спору самостійно самими учасниками. Що ж до медіації в податкових спорах, то чинним законодавством України можливість її застосування не передбачено. В кінці 2013 року в рамках Міністерства доходів і зборів готувався до впровадження проект з позасудового врегулювання (медіації) спорів між платниками податків і податковим органом. Таким проектом передбачалося внести відповідні зміни до податкового законодавства, однак у зв'язку з суспільно-політичними змінами, впровадження даної ініціативи відкладено¹⁹⁸.

Медіація в податкових спорах широко використовується у світовій практиці, зокрема в таких країнах, як Австралія, Великобританія, Нідерланди, Нова Зеландія, Сполучені Штати Америки. Дійсно, досвід таких країн демонструє приклад існування ефективних альтернативних способів вирішення податкових спорів, що сприяють налагодженню партнерських відносин, співпраці платників податків та уповноважених органів.

Доволі поширеною є думка, що медіацію слід розглядати як частину судочинства. Прихильники цієї моделі розвитку вважають, що судова медіація має на меті покращити функціонування правової системи шляхом зниження тривалості та дороговизни судового процесу, його можливої заангажованість. З іншого ж боку – достатньо багато фахівців категорично заперечують доцільність поглинання існуючою системою правосуддя медіаційних процедур. Вони наполягають на тому, що надання послуг з медіації має відбуватися на комерційній основі. Комерційна або ринкова, медіація – це процес, у якому примирення осіб здійснює спеціально підготовлений експерт, діяльність якого оплачують сторони. Недоліком такої моделі медіації називають її екстенсивний характер розвитку¹⁹⁹.

На даний час стягнення прострочених боргів найширше практикують банки, все частіше практикуючи використання послуг посередників – колекторських компаній. Колекторство – робота спеціалізованої організації з обробки безперечної заборгованості фізичних і юридичних осіб

198 Клименко А. Налоговая медиация, компромисс и примирение / Клименко А., Служавый Е. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polex.ua/press-centr/publikatsii/nalogovaya-mediatsiya-kompromiss-i-primirenie>

199 Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні / Гайдук А. В. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/pc/Downloads/30-27-1-PB.pdf>

перед банками та іншими кредитними установами а також аналізу вірогідності повернення і здійснення самих процедур для її стягнення²⁰⁰. Зараз в Україні діє більше 200 колекторських компаній, які об'єднані в Асоціацію учасників колекторського бізнесу України. Залучення колекторських фірм для погашення заборгованостей третіх осіб в процесі стягнення податкової заборгованості, на наш погляд, матиме ряд позитивних наслідків в контексті забезпечення податково-боргової безпеки держави: передача адміністративного навантаження на іншого стягувача, професійний підхід до процесу та, що найважливіше, можливість негайного погашення ризикованих випадків боргу. Чому ми пропонуємо розглядати в якості податкового медіатора саме колекторську компанію? Основна причина – це існування різних статусів податкового боргу та двох умовних категорій боржників, до яких може бути застосована медіація, а саме боргу, накопичення якого має об'єктивну природу та умисно створені недонадходження податкових платежів. Відтак виникає потреба в універсальному медіаторі, який діяв би за двома різними сценаріями.

У першому випадку головною їх метою є пошук компромісу та шляхів виходу зі складних ситуацій, у яких з тих чи інших причин опинилися боржники. Головними засобами вирішення проблем європейські колекторські компанії вважають конструктивний діалог та співпрацю, а основним принципом діяльності є забезпечення так званої «реанімації» боржників, тобто створення умов для їх адаптації в умовах стягнення суми боргу. Мова йде про те, щоб боржник міг пережити цю процедуру та не залишитися банкрутом. В такому випадку мова йде про застосування так званої оціночної медіації, тобто допускається надання порад медіаторами як експертами (класичний підхід).

Медіацією не завжди називають те, що передбачається у класичному сенсі, а саме нейтральне посередництво. Так до іншої категорії податкових боржників вважаємо за доцільне застосовувати посередництво, що ґрунтуватиметься на методах, що відповідають суті колекторства. На наш погляд, це мають бути найбільш ризиковані випадки: податковий борг у статусі безнадійного, крім боргу державних та комунальних підприємств, боргу фізичної особи, що померла та заборгованості платника, що виникла через

200 Дробязко С. І. Особливості нормативно-законодавчого забезпечення організації обліку колекторської діяльності /С. І. Дробязко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_36/29.pdf

обставини непереборної сили; особливий наголос ми робимо на боржниках, що створюють недоїмку протиправної природи, тобто підприємства-фіктивні банкрути, боржники, що вчиняють неправомірні дії у випадку банкрутства, особи, що створили фіктивну фірму, «фірму-одноденку»; особи, що не виконують умов договору розстрочення або порушують умови забезпечення заставного майна; особи, що переховуються від контролюючих органів.

Також вважаємо, що випадки, викладені у частинах 1, 2 ст. 212 Кримінального кодексу України (умисне ухилення від сплати податків та ухилення за попередньою змовою групи осіб або ухилення у великих розмірах), слід віднести до випадків створення податкового боргу із можливістю застосування усіх заходів управління заборгованістю, зокрема продажу такого боргу ліцензованому колектору. Тим паче, що на сьогодні надзвичайно актуальна проблема неефективності судочинства: так по справах із ухилення по 92,9 % загального рішення суду не прийнято, а провадження триває місяцями.

Запроваджуючи такий метод взаємодії із боржниками, необхідно врахувати декілька моментів. Насамперед те, що на даний момент колекторська діяльність в Україні законодавчо практично не врегульована, тому часто виходить за рамки правового поля, при тому, що загрозливі вимоги є неприпустимим в демократичній, правовій державі. Метою правового регулювання є чітке встановлення прав, обов'язків та відповідальності сторін, діапазону дій щодо переконання боржника, що є допустимими.

Також, зважаючи на специфіку об'єкта стягнення, зрозуміло, що колекторська фірма повинна бути ретельно вивіреною, тому ми пропонуємо вибіркове залучення колекторів до співпраці з податковими органами. Доцільно впровадити процедуру ліцензування на рівні центрального органу виконавчої влади у сфері оподаткування з метою державного регулювання такого виду діяльності.

З позицій забезпечення податкової безпеки особливого значення набуває визначення вартості послуг колекторського агентства. Оплата залежить від варіанту співпраці, які бувають двох типів: безпосередній викуп колекторською компанією заборгованості клієнта з метою подальшої самостійної роботи та діяльність колекторського агентства від імені кредитора на підставі договору доручення за певну винагороду. Зазвичай вона складається з двох частин, перша з яких виступає в якості передоплати, друга – складає від 10 до 40 відсотків від вартості фактично стягнених сум з боржника і сплачується повністю протягом трьох днів з мо-

менту надходження суми заборгованості кредитора. Договором між кредитором і колекторським агентством може бути змінено співвідношення першої і другої частин з метою покладання більшої частини витрат на боржника. На наш погляд, найбільш прийнятним є повний викуп заборгованості або друга форма оплати під гарантію розрахунків з боку держави²⁰¹.

Висновки та пропозиції. Однією з найгостріших проблем запровадження інституту податкової медіації в якості інструмента посилення фінансової безпеки є відсутність правового в даній сфері. У зв'язку із цим, обов'язковою передумовою повинно стати прийняття відповідних податкових процесуальних норм у Податковому кодексі України та Закону України «Про колекторську діяльність». Повинні бути чітко регламентовані усі сторони даного виду діяльності: фіксуватися вичерпний перелік можливих способів та методів впливу на боржника, встановлюватися умови застосування відповідальності за порушення колекторами конституційних прав осіб, визначатися критерії податкового боргу та податкових боржників з метою застосування даної форми медіації, а також підходи до ліцензування колекторських компаній для співпраці із державними фіскальними органами.

На заваді впровадженню медіації в податкових справах можуть стати низька зацікавленість сторін у розвитку альтернативних способів вирішення спорів через корупційну складову та неготовність сторін податкового спору до виконання публічних зобов'язань за наслідками альтернативного вирішення спорів.

Усвідомлюючи усю суперечливість застосування колекторських послуг з метою податкової медіації, вважаємо, що в умовах, коли Україна через відсутність власних ресурсів здійснює багатомільярдні зовнішні запозичення, такий спосіб нейтралізації податково-боргових ризиків для посилення фінансової безпеки вважаємо перспективним та виправданим.

201 Інформаційний довідник (рейтингові агентства, кредитні бюро, колекторські компанії) [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/inf_dov-rakbkk.htm